

A hiányzó láncszem történése

Jakov Katz element

1998. május 20-án 94 éves korában jeruzsálemi otthonában elhunyt Jakov Katz történelemtudós, a Jeruzsálemi Héber Egyetem volt rektora, számtalan egyetem, köztük a Harvard vendégtanára, a szociológiai megalapozottságú modern zsidó történetírás megalapítója, Martin Buber, Gershom Scholem barátja és nemzedéktársa. A Veszprém megyei Magyargencsen született. Iskoláit Pápán kezdte, s több magyar vallásos főiskolát látogatott, míg vándorútja Frankfurt városába nem vezetett. Itt az ortodox jesivák világából kilépve az akkor virágzó *Frankfurti Iokola* hatása alá került – egy másik magyar: Mannheim Károly révén. 1934-ben védte meg doktori disszertációját a Frankfurteri Egyetemen, még azelőtt egy nappal, hogy ezt egy zsidó nem tehetette meg többé a nácivá váló Németországban. Palesztinába vándorolva azokhoz – köztük annyi magyarhoz – csatlakozott, akik még az állami lét előtt alapozták meg az izraeli tudományos életet. Műveit németül, angolul és héberül írta. Csak az utóbbi tíz évben fordult ismét a magyar történelem felé. Előbb egy ismét magyarul írt esszében: *Végzetes szakadás* (*MésJ*, 91/3) vázolta fel azt a folyamatot, amelynek során a magyar zsidók 1868-ban kulturális és egyházigazgatási szempontból három ágra szakadtak. S miután belátta, hogy ezt, a modernitás hajnalán ortodoxra és neológokra szakadó magyar zsidóság történetének alapvető mozzanatát senki nem írja meg helyette (lásd e műve előszavát, *MésJ*, 96/2), monográfiában fordult szülőföldje zsidóságának történelméhez. *Begyógyítatlan szakadás* című művét 1993-ban fejezte be, s a következő évben héber nyelven jelent meg. (Reményeink szerint az angol kiadással párhuzamosan még ez év végén magyarul is napvilágot lát.)

Jakov Katz egész pályáját azon probléma kutatásának szentelte: hogyan lépett ki az európai zsidóság az ókorból, hogyan katapultált a modernitásba, s lett annak hajtómotorja. Az emancipáció és a felvilágosodás korát főképp Nyugat-Európa történelmében vizsgálta több művében is: a klasszikussá vált *Hagyomány és krízis*ben, vagy az eddig egyetlen magyarul megjelent könyvében, a *Kifelé a get-*

tóól címűben (MTA-Judaisztikai Kutatócsoport, 1995). A *Begyógyítatlan szakadás* a magyar emancipáció és asszimiláció problémáit vizsgálja a XVIII. század végétől, de fő hangsúlyában a XIX. század derekától. Erről a kérdéskomplexumról sokan írtak ugyan, de soha nem született munka az ortodoxiáról, illetve arról a sorsdöntő mozzanatról, amikor az egységes hagyományú zsidóságról leszakadt a reform- vagy neológ zsidóság – s így kialakult a neológ–ortodox különbözőség. A korszakról, a kérdéskörrel azért nem született eddig modern feldolgozás, mert a forrásokat héberül vagy jiddisül írták. A kontextusokba beleszületve és a modern tudományos igényeket elsajátító kutatóként Jakov Katz volt az utolsó, aki – két világ határán élve – erre képes volt. Élete kilencvenedik évében kezdett munkájába, s mindannyiunk szerencséjére megírta a magyar és zsidó történelem egyaránt hiányzó láncszemét. A világon is egyedülálló jelenséget hitelen, a modern tudomány eszközeivel járta körül, amelynek meghatározó befolyása lett a magyar zsidóság jellegére, társadalmi beágyazottságára, tragikus történelmére.

Hosszú, termékeny és boldog életet élt. Mindent megírt, amit szeretett volna – utolsó éveiben hozzáfogott még egy metodológiai könyvhöz, amit majdnem befejezett –, rengeteg tanítványt nevelt fel, tavalý három fiával még bejárta ifjúsága tájait.

Jakov Katzban folyóiratom mesterét, barátját, támogatóját is gyászolom, akitől sokat tanultam. Nem pusztán tudományt, hanem viselkedést, szellemi tartást. Egy letűnt világ legnemesebb atmoszféráját közvetítette. A vele töltött séták, vacsorák felidéztek a több ezer éves hagyományt, amelyben Mester és tanítvány emberi kapcsolatában valósul meg a szellem kontinuitása.

Az egész világ zsidó szellemi élete gyászolja, s velük mi is. Azzal a megrendült önkritikával, hogy életében nem tettünk eleget tudományos kincseinek megismertetéséért a szülőföldjén.

Kőbányai János

Egy délután Jakov Katzzal a Múlt

és Jövő szerkesztőségében 1996-ban

